

O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asaridagi rangtasvir vositalari

Xabibullayeva Mahliyo

NamDTU tayanch doktorantura talabasi

mahliyo.usmanova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asarida qo‘llangan tasviriy ifoda vositalari badiiy tahlil qilinadi. Muallifning rang va nurga oid badiiy detallarni qo‘llash uslubi asarning estetik qimmatini va mazmuniy teranligini kuchaytirishi alohida ko‘rsatib o‘tiladi. Metafora, tashbih, personifikatsiya, epitet kabi obrazli san’at vositalari orqali yozuvchi qishloq hayotining ruhiyatini yorqin ranglarda gavdalantiradi. Maqolada ayniqsa “urushning qora qanoti” kabi ramziy ifodalarning ma’no yukiga e’tibor qaratilib, ularning psixologik va ijtimoiy ma’nodagi o‘rni yoritiladi.

Kalit so‘zlar: *badiiy tasvir, metafora, tashbih, rang timsollari, personifikatsiya, epitet, ramziy obraz, ijtimoiy psixologizm, qishloq hayoti, milliy mentalitet, badiiy uslub.*

O‘tkir Hoshimovning "Dunyoning ishlari" asari matnida rangtasvir vositalari nihoyatda boy va ma’nodor qo‘llangan bo‘lib, ular asarning badiiy uslubini shakllantirishda va mazmunan teranlashtirishda muhim rol o‘ynaydi. Asarda tasviriy ifoda vositalari — metafora, metonimiya, epitet, tashbih kabi obrazli san’at unsurlari keng qo‘llanadi; ayniqsa rang va nur bilan bog‘liq timsollar matnda estetika va semantika jihatidan alohida yuk tashiydi. Hoshimov o‘ziga xos uslubida voqelik manzaralarini rangin bo‘yoqlarda chizib beradi, u har bir sahna va obrazni go‘yo musavvirdek batafsil tasvirlaydi. Natijada, asardagi jonli va hayotiy tasvirlar hamda sof o‘zbekona yondashuv o‘quvchini chuqur ta’sir ostiga olib, asarning ma’naviy ta’sir kuchini oshiradi.

Shuningdek, asarda ijtimoiy-psixologik kontekst ham ramziy detallar fonida ochib beriladi. Qissa voqealari XX asr o‘rtalaridagi o‘zbek qishloq hayoti manzarasida kechadi. Muallif o‘z bolaligi o‘tgan qishloq muhitini jonli va haqqoniy tasvirlab, milliy mentalitet unsurlarini ham ko‘rsatib o‘tadi. Masalan, mahalla hayoti, qo‘ni-qo‘shnichilik rishtalari, udumlar hikoyalarda tabiiy va samimiy berilgan. “Sovchilar” hikoyasida qishloqdagi sovchilik jarayoni, mahalladoshlarning ishtiyoqi va onaning hayajoni tasvirlanadi – bunda jamoa ongiva shaxsiy tuyg‘ular o‘rtasidagi muvozanat, kurash psixologik jihatdan qiziqarli ochiladi. Yozuvchi onaning farzand baxti uchun

qilgan tashvishlari va jamiyat odatlariga bo'ysunishi kabi holatlarni tasvirlab, milliy qadriyatlar bilan shaxsiy kechinmalarni qorishiq holatda ifodalaydi. Bu uslub adabiyotshunoslikda ijtimoiy psixologizm elementi sifatida qaraladi – asarda shaxs va muhit o'rtasidagi dinamik aloqa, jamoaviy ongning shaxs psixologiyasiga ta'siri namoyon bo'ladi. Bunday manzaralar qissa voqelik qatlamini to'liqroq ochishga ko'maklashadi: o'quvchi o'sha davr qishloq hayotining ruhini his qiladi, onalarning o'sha sharoitdagi mashaqqat va quvonchlarini tushunadi.

Asarda rang va tasvirga oid badiiy vositalar avvalo metaforik ifoda sifatida namoyon bo'ladi. Yozuvchi ko'pincha mavhum tushunchalarni rangdor hamda jonli tasvirlar shaklida gavdalandiradi yoki qiyosiy asosda badiiy talqin etadi, bu esa matnning stilistik ifodasini kuchaytiradi. Masalan, urushning halokatli ta'siri Shoikrom hikoyasida quyidagi hayratomuz metafora orqali ifodalanadi: “Urushning qora qanoti uzoqlab ketgan bo'lsayam, hamon uning soyasi odamlar boshiga ko'lanka tashlab turibdi”. Bu misolda “qora qanot” iborasi urush balosini tirik, rangli bir obrazga keltiradi. Urush garchi tugagan bo'lsa-da, uning “qora qanoti” (ya'ni, zulmat va musibat timsoli) hamon jamiyat uzra soyadek solinib turibdi. Qora rang bu yerda timsoliy ma'noda ishlatilgan: qorong'ulik va qabohat ramzi sifatida u urushning davomli ko'lankasi, xalqqa tushgan musibat sifatida tasvirlanadi. Metafora urushni qush yoki mahlukning zulmat qanotiga qiyoslab, uning vayronkor kuchini ko'z o'ngimizda gavdalandiradi. Shuningdek, “soyasi... ko'lanka tashlab turibdi” degan tasvir orqali urushning halokatli ta'siri hali-beri yo'qolmasdan, odamlar ruhiyatida hamon og'ir yuk bo'lib turgani badiiy ifodalangan. Bu holat nafaqat voqeyiy ma'no, balki ramziy ma'noda ham o'quvchiga ta'sir etadi - urushning qora rangli, qora qanotli sharpasi xalqqa yoyilgan umummilliy dard va alam sifatida gavdalanadi. Muallifning tasvir uslubida tabiat hodisalari va manzaralarga ham jo'shqin metaforalar tatbiq etiladi. Ayniqsa, kun botishi, tong va kechki shafaq lahzalarini tasvirlashda badiiy yo'sinda jonlantirish (personifikatsiya) va rang metaforalariqo'llanadi. Masalan, Tirkash qissasida quyosh botishi juda nozik va poetik tarzda ifodalangan: “Quyosh ufqqa lab bosdi”. Bu jumlada quyosh botishi odamning o'pichiga qiyoslanadi - ufqqa “lab bosishi” orqali muallif kunning tugashini mehrli va sokin lahza sifatida tasvirlaydi. Ushbu metaforik ifoda yordamida quyoshga odamga xos harakat berilgan, natijada kechki manzara nihoyatda samimiy va iliq tus olgan. Oqshom shafaqlarining ranglari ham asarda badiiy detal sifatida muhim o'rin tutadi: yozuvchi shafaqlarni go'yo alangaga o'xshatib, shamol esa uni “puflab o'chiradi” - “Oqshom shamoli ufqda yonib turgan shafaq alangasini puflab o'chirdi”. Bu yerda shafaqning qizg'ish-naranj ranglari “yonib turgan alanga”ga qiyos qilinib, shamolning esishi bilan u xuddi shamni

o‘chirgandek so‘nadi. Bunday tasvirlash usuli – rangni harakat va hodisa bilan uyg‘unlashtirish - kechqurun tushayotgan paytdagi tabiat manzarasini juda jonli, ko‘z oldimizda namoyon bo‘ladigan holatda beradi. Shafaq alangasining “puflab o‘chishi” esa kunning yakun topishi, yorug‘likning yo‘qolishi jarayonini badiiy va ta’sirchan ifoda bo‘lib, o‘quvchida estetik zavq uyg‘otadi.

Nazariy jihatdan olganda, metafora bir obrazni boshqasiga o‘xshatish orqali xususiyat ko‘chirish san’ati bo‘lsa, tashbih (o‘xshatish) bevosita “dek”, “kabidir” kabi so‘zlar yordamida qiyosiy obraz yaratishdir. Hoshimov asarida bu ikki usul ham to‘yingan holda uchraydi va ular ko‘pincha birgalikda qo‘llanib, tasvirni yanada kuchaytiradi. Misol uchun, yuqorida keltirilganidek, yozuvchi bir vaqtning o‘zida ham tashbihni, ham metaforik personifikatsiyani qo‘llab, quyoshni ufqqa “lab bosgan” deb qiyoslar ekan, tasvirga real harakat bergan; yoki g‘ildiraklarning g‘iyqillashini “nola chekkan kabi” deya o‘xshatar ekan, jonsiz buyumga insoniy xususiyat yuklagan. Bu usul nafaqat konkret manzarani jonlantiradi, balki uning ma’nosini ham teranlashtiradi: g‘ildiraklarning “nolasi” voqeaning mungli ruhini sezdirsa, quyoshning “lab bosishi” kun xotimasiga mehr va sokinlik ohangi beradi. Umuman, metafora va tashbih asarda ishonarli, tabiiy yangraydi va o‘quvchi tafakkurida muayyan hislarni uyg‘otadi.

Xulosa qilinsa, O‘tkir Hoshimovning “Dunyoning ishlari” asari o‘zbek adabiyotida rangtasvir va badiiy ifoda vositalarining eng kuchli namoyon bo‘lgan namunalaridan biridir. Muallif metafora, tashbih, personifikatsiya kabi san’at usullaridan mahorat bilan foydalanib, voqelikni rangin, jonli va ta’sirchan tasvirleydi. Rang va nurga oid obrazlar nafaqat estetik go‘zallik yaratadi, balki asarning mazmuniy qatlamini ham teranlashtirib, o‘quvchining hissiy idrokiga kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Qishloq hayoti, urushning ruhiy izlari va milliy qadriyatlar timsollar orqali yorqin aks ettiriladi. Asarda tasviriy vositalarning psixologik va ramziy funksiyalari uyg‘unlashib, shaxs va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlar badiiy mahorat bilan ochib beriladi. Natijada, Hoshimovning uslubi o‘zbek adabiy tafakkurida o‘ziga xos, badiiy qudrati yuksak ijodkor sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hoshimov, O‘. *Dunyoning ishlari*. - Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, turli yillar nashrlari.
2. Yo‘ldoshev, Q. *Badiiy tafakkur va obrazlilik*. - Toshkent: Akadernashr, 2015.
3. Mamajonov, Z. *Adabiyotshunoslik nazariyasi*. - Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2018.
4. Karimov, A. “O‘zbek prozasida psixologizm masalalari”. - *O‘zbek tili va adabiyoti*, 2019, №3.
5. Sodiqova, N. *Tasviriy ifoda vositalari va ularning badiiy matndagi o‘rni*. - Toshkent: Fan, 2020.